

ДУХОВНА ОСВІТА НА ЧЕРНІГІВЩИНІ У 1870–1882 РР.

DOI: 10.5281/zenodo.3859412

© В. Герасименко, 2020. СС BY 4.0

***Метою** дослідження є аналіз роботи духовних навчальних закладів Чернігівської єпархії 1870–1882 рр. **Методологічно** робота побудована на засадах історичного підходу. **Наукова новизна.** На підставі матеріалів, які були опубліковані у часописах «Черниговские епархиальные известия» та інших джерелах, уперше здійснено цілісний аналіз діяльності й функціонування духовних навчальних закладів Чернігівської єпархії, а також церковно-парафіяльних шкіл у загальному контексті розвитку Православ'я на Лівобережній Україні.*

***Висновки.** Проаналізувавши роботу духовних навчальних закладів, можна констатувати, що рівень духовної освіти на Чернігівщині за цей період історичного часу був цілком на задовільному рівні. У 1870–1882 рр. в єпархії існували семінарія та три духовні школи. Рівень семінарії був досить високим. При семінарії була недільна школа і з 1885 року початкова зразкова школа. У цій школі учні семінарії брали участь у практичних заняттях, дітям давались основні поняття та основи православного віровчення, що сприяло їхньому церковному вихованню та зміцненню у вірі. Рівень підготовки учнів духовних шкіл був середнього або навіть нижче середнього рівнів. І якщо чернігівська школа, яка за своєю матеріально-технічною базою була близькою до семінарії, давала високий рівень освіти, то навчання в новгород-сіверській та стародубській школах було на низькому рівні. В єпархії функціонували парафіяльні школи, які поділялися на два класи: церковно-парафіяльні та школи грамотності. У всіх школах навчалися діти обох статей. Майже в кожній школі була своя бібліотека. Ставлення викладачів до учнів було досить гуманним. Шкільні приміщення зазвичай розташовувалися в селянських будинках. Головним завданням цих шкіл було надати початкову освіту сільським жителям Чернігівщини.*

***Ключові слова:** семінарія, духовне училище, церковно-парафіяльна школа, Чернігівщина.*

Розвиток духовної освіти на Чернігівщині бере свій початок з XVII ст. Ще за архієпископа Лазаря (Барановича) почалися активні розмови про відкриття в Чернігові духовної школи. Тоді в Новгороді-Сіверському, а пізніше й в Чернігові були засновані друкарні. Як писала О.І. Травкіна, «зусиллями Лазаря (Барановича) в Чернігові був створений представницький гурток гуманістів, який розгорнув плідну літературно-видавничу діяльність. Владика прагнув перетворити Чернігів на провідний культурний центр усієї Лівобережної України, піднести його до рівня Києва, а то і перевершити його»¹. У той період це було можливо через те, що Київ тільки-но починав відроджуватися, як і Чернігів, оскільки період Руїни ще давався взнаки. Звернувши увагу на занепад Києво-Могилянської колегії в період Руїни, архієпископ Лазар поставив за мету створити в Чернігові навчальний заклад самого високого рівня, на кшталт Київської alma mater. В. Литинський

¹ Чернігівський колегіум / авт. кол.: Ольга Травкіна (кер.) та ін. Чернігів, 2012. С. 19.

вважав, що «Лазар Баранович дав Чернігову декілька шкіл, перевівши їх з Новгород-Сіверського в Чернігів. Школи ці називалися латинськими та існували в Новгород-Сіверському, поза всяким сумнівом, на початку другої чверті XVII століття»².

Але першою справжньою школою був колегіум, заснований святителем Іоанном (Максимовичем) в 1700 р., котрий став першим навчальним закладом на території Лівобережжя повної середньої, а надалі й вищої освіти. У 1784–1786 рр. колегіум було реорганізовано в духовну семінарію³.

Розвиток духовної освіти тривав і в другій половині XIX ст. Чернігівська єпархія мала одну семінарію та три духовні училища. Активно функціонувало і єпархіальне жіноче училище. Що стосується духовної семінарії, то з січня 1866 р. з благословення преосвященного Філарета вихованцям почала викладатися педагогіка. Уроки читав ректор семінарії архімандрит Євгеній для учнів вищого відділення.

Викладання педагогіки передбачало не лише теоретичні заняття, але і практичні. Для цих цілей Святійший Синод видав указ семінарським керівникам турбуватися про відкриття при семінаріях шкіл, принаймні шкіл недільних, в яких би учні семінарії могли практично знайомитися з кращими методами викладання предметів, переважно необхідних у первинній освіті. Функціонували при семінарії музей церковної старовини та церковно-археологічна комісія. Викладачі семінарії займалися науковою роботою, що відображалось в публікаціях у «Чернігівських єпархіальних відомостях». Загальний рівень підготовки викладачів і студентів був досить високим. Що стосується підтримки кращих студентів семінарії, то з метою допомоги в їхньому навчанні редакція «Чернігівських єпархіальних відомостей» жертвувала на семінарію грошові кошти. Вони спрямовувалися в першу чергу на матеріальну допомогу одному кращому учню семінарії з сиріт, а також на премії трьом учням з трьох відділень семінарії, які представили кращі твори на задані теми. Окрім цього, кошти виділялись на випуску і розсилку по сілських церковноприходських школах необхідних посібників»⁴.

Як ми бачимо, дійсно редакція бажала поліпшити умови навчання вихованців і надати їм стимул для старанного навчання та написання творів, таким чином покращуючи духовну освіту в регіоні.

У період з 1871 по 1882 р. Чернігівську єпархію очолювали єпископи Нафанаїл (Савченко) і Серапіон (Маєвський). Оскільки все життя владик Нафанаїла та Серапіона до єпископського служіння було тісно пов'язане з духовними школами, то і про чернігівську школу вони не забували під час своєї діяльності як керівники єпархії. Відомо, що владика Нафанаїл був бакалавром Київської духовної академії⁵, а пізніше – інспектором Тверської духовної семінарії, а також ректором Подільської та Костромської духовних семінарій.

Особлива увага з боку владики Нафанаїла була приділена недільній школі при семінарії. Як відомо, з часу перетворення семінарії, а саме з 1870–1871 навчального року, заняття в школі стало проводитися регулярно кожного буденного дня, тож школа стала в буквальному розумінні щоденною. Основним завданням школи були можливість надання простої освіти малозабезпеченим мешканцям Чернігова, а також – удосконалення педагогічної практики вихованців

² Литинский В. Картины из прошлого Черниговской духовной семинарии. *Прибавление к Черниговским епархиальным известиям*. 1896. № 6. С. 215.

³ Мащенко С. Чернігівська Духовна Семінарія як культурно-освітній осередок України. *Сіверянський літопис*. 2001. №5. С. 55.

⁴ Пожертвование редакции черниговских епархиальных известий в память почившего в Бозе Филарета архиепископа Черниговского. *Черниговские Епархиальные Известия*. 1867. № 4. С. 82.

⁵ Титов Ф., прот., проф. Императорская Киевская духовная академия 1615–1915. Типография Киево-Печерской Лавры. Киев, 1915. 2-е, дополненное издание. Киев, 2003. С. 391.

семінарії, оскільки їм була надана можливість викладати у цій школі. Окрім предметів народної школи, у щоденній школі викладалися «російська граматики і вітчизнознавство»⁶. Граматичні вправи супроводжувалися читанням і письмом. Читання статей і оповідань з вітчизнознавства бралось з обраних книг.

Важливе місце в курсі навчання займали підготовчі вправи. Важливість їх не заперечувалася керівництвом семінарії, і тому вони проводилися не лише по граматиці, але і по усіх інших предметах, що викладалися у школі. Значна частина учителів школи навчали вихованців азбуці за підручником Ушинського «Родное слово»⁷. Деякі учителі школи викладали читання і письмо за книгою Паульсона «Первая учебная книжка». У перший рік навчання це були підготовчі вправи з цього предмета. Сутність їх полягала в тому, що учні не лише відшукували задані їм голосні та приголосні звуки в словах, але й писали їх. Після вивчення звуків учні переходили до звукового і письмового вивчення цілих слів і фраз⁸.

Як показував досвід, використання цього підручника було абсолютно виправданим. За його допомогою учні дуже швидко засвоювали матеріал, чого не скажеш про підручник Ушинського «Рідне слово». Для учнів згідно з джерелами останній навчальний посібник був дуже нудним і нецікавим.

Взагалі необхідно зазначити, що підручники «Азбуки» того часу склалися так, щоб якнайшвидше приступити до суті навчання: письма, читання. Робилося це власне на догоду неосвічених батьків, які бажали швидко навчити своїх дітей читати.

Викладачі школи склали для дітей особливі уроки, в ході яких учні розкладали слова; першим ступенем було ділення слів, що мають подвійний корінь, наприклад: рибо-лов; водо-віз; пиво-вар; бело-ручка.

Другим ступенем було ділення слів на склади: ма-ма; па-па; ву-ли-ця; ку-ри-ця та інші.

Третім ступенем була зміна слів за допомогою перестановки складів: рано-пора; пиши-шипи та інші. Четвертий ступінь припускав зміну слів за допомогою приставок і викидання складів; мил-мила-мило; добро-добре-добріше.

П'ятий ступінь – це ділення слів на звуки: р-и-б-а.

Як показував досвід, дітям були приємні такі заняття. Вони були свого роду грою для дітей, до того ж дуже цікавою. У селах набір ігор для дітей був дуже мізерним, і нерідко сільські діти грали в слова. Тому, навчаючись у недільній школі, діти могли отримати не лише елементарні знання, але і весело провести час. Щось подібне можна було сказати також про студентів семінарії, які викладали у цій школі. Окрім свого аудиторного заняття, вони отримували право урізноманітито своє навчання в духовній семінарії такими практичними заняттями з педагогіки.

Що стосується владики Серапіона, то він був доглядачем кирилівських духовних училищ у Новгородській єпархії, професором Ризької та ректором Самарської духовних семінарій⁹, залишаючись небайдужим до чернігівських духовних шкіл. Стежив владики і за рівнем підготовки вихованців семінарії та училищ по різних предметах.

Розглянемо ступінь підготовки учнів духовних училищ Чернігівської єпархії і готовність випускників до вступу в семінарію у 1878 р. Вступна кампанія розпочалася з іспитів з грецької мови. З цього предмета вихованці Чернігівського духовного училища перевершили рівень студентів з інших шкіл: «відповіді їх ясно

⁶ Дмитревский О. Воскресная школа при Черниговской духовной семинарии. Прибавление к Черниговским Епархиальным Известиям. 1872. № 4. С. 46.

⁷ Там само.

⁸ Старцева Н. М. Ромашина Е. Ю. «Первая учебная книжка» И. И. Паульсона (1868 г.): Наглядное обучение русской грамоте. Издательство «Грамота». Тамбов, 2016. № 12 (66). Ч. 1. С. 212–216.

⁹ Половцев А. А. Русский биографический словарь. Санкт-Петербург, 1904. Т. 18, С. 342.

показували, що вони ознайомлені з усіма розділами етимології рівномірно і не на швидку руку, а були досить вправними в них у перекладах»¹⁰. Вихованці Новгород-Сіверського училища показали набагато слабкіші знання з цього предмета: «майже усі вони робили грубі помилки в найпростіших формах відмін і відмінювань»¹¹. Стосовно Стародубського училища, то за рівнем знань вони показали, що «займають середину між вихованцями Чернігівського і Новгород-Сіверського училищ»¹².

З арифметики із 62 учнів оцінку «незадовільно» отримали 11 осіб, що становило біля 18% учнів. З 32 вихованців чернігівської школи таку оцінку отримали двоє, що складало 6%. Зі Стародубського училища всього одна людина не склала іспит, але враховуючи, що всього з цієї школи здавало іспити 13 осіб, то в відсотковому співвідношенні вийшло 8%. І з цього предмета найслабкіший показник був у новгород-сіверської школі. З 11 осіб оцінку «незадовільно» отримали 8, що становило 73%. Прослухавши усіх студентів з цих предметів, комісія ухвалила: «відгуки екзаменаційних комісій про відповіді і рівень підготовки по предметах курсу училища учнів духовних училищ Чернігівської єпархії, які склали іспити для вступу в 1-й клас семінарії у вересні місяці цього навчального року, представити на розгляд Його Преосвященства, а потім повідомити їх в копіях Правлінням цих училищ до відома їх керівництва»¹³.

Як ми бачимо, рівень підготовки учнів у Чернігівському училищі був значно вищим, ніж в інших духовних школах єпархії. Це і не дивно. Адже духовне училище було розташоване в безпосередній близькості до семінарії і часом навіть займало будівлі семінарії, що їй належали. Також деякі викладачі семінарії займалися викладацькою діяльністю в училищі. Тому матеріально-технічна база та рівень викладачів чернігівської школи були набагато вищі, ніж у Стародубі та Новгороді-Сіверському. Відтак результати вступної кампанії були досить прогнорозовані.

Але все-таки варто згадати про всі іспити, які випускники духовних училищ складали під час вступу в семінарію. Наведемо приклад за 1879 рік. Вступна кампанія того року розпочалася 20 і продовжувалася до 28 червня. Учні, або вірніше абітурієнти, ділили на два потоки згідно з алфавітом. Перелік вступних іспитів був таким:

1. Письмовий твір з російської мови;
2. Латинська мова;
3. Географія;
4. Грецька мова;
5. Арифметика;
6. Катехизис;
7. Церковнослов'янська мова.

Після невдалих вступних іспитів особлива увага з боку єпархії була приділена Новгород-Сіверському духовному училищу. На 1878/1879 навчальний рік учбова частина перебувала в задовільному стані. Після невдалої вступної кампанії вихованців училища в Чернігівську семінарію в стінах цієї духовної школи були прийняті кроки для поліпшення матеріально-технічної бази. Були закуплені нові підручники з усіх предметів, які викладалися в училищі на підставі рішення учбового комітету при Святійшому Синоді. Викладання стало проводитися згідно з його вимогами. Катехизис став викладатися за посібником митрополита Філарета (Дроздова), богослужбний статут – за підручником

¹⁰ Выписка из журнала Педагогического Собрания Правления Черниговской Духовной Семинарии 20 октября 1878 года. *Черниговские Епархиальные Известия*. 1879. № 1–2. С. 18.

¹¹ Там само. С. 19.

¹² Там само. С. 20.

¹³ Там само. С. 21.

священника Костянтина Нікольського, Священна Історія – за книгою протоієрея Соколова, російська і церковнослов'янська мови – за посібниками Кирпичникова та Перевлевського, грецька мова – за підручником Кюнера. Викладання велося практичним способом і згідно з рекомендаціями, вказаними у програмі з грецької мови. Учні займалися перекладами з грецької на російську мову та навпаки. Водночас вивчалися правила етимології та, частково, синтаксису. Письмові вправи давалися учням регулярно, але не завжди своєчасно¹⁴.

Латинська мова викладалася в усіх класах по загальноприйнятому положенню і посібниках Смирнова та Кюнера. Арифметика та географія викладалася в нижчих класах за дидактичним правилом – від простого до складного, від часткового до загального. Навчальний рік показав, що учні стали більш успішними у знаннях, ніж у минулому навчальному році. Відомо, що в «Новгород-Сіверське духовне училище в 1882 році поступало учнів 121; з них закінчили курс училища 118; звільнений на прохання батьків – 1; через заборгованість – 2»¹⁵.

У училищі також почали стежити і за викладачами, щоб вони вчасно з'являлися на уроки та виконували учбовий план, чого раніше не завжди дотримувалися.

Бібліотека училища мала в наявності підручники в достатній кількості. Видача книг робилася двічі на тиждень у відомі для усіх студентів дні та години. Термін, за який студент повинен був прочитати книги, складав усього один тиждень¹⁶.

Початкова зразкова школа при Чернігівській духовній семінарії була відкрита 25 жовтня 1885 р. і розміщена в будівлі семінарії. Керівником її став викладач дидактики Василь Кирилович Громаковський. На утримання школи щороку виділялося 1000 рублів з державного казначейства, з них 300 рублів – на платню законовчителю, 500 – виділялося учителеві; 200 – на утримання школи і придбання книг та учбового приладдя¹⁷.

У школі свої практичні зайняття проходили і вихованці семінарії. Їх практика полягала в такому: щоденно два вихованці 6-го і 5-го класів по черзі були присутніми на ранкових уроках в школі та слухали, що викладають учитель і законовчитель. А на вечірніх уроках вони вже репетирували вивчений матеріал¹⁸.

Кількість учнів у школі становила 39 осіб. Навчання було безкоштовним. Навчальний рік починався 1 вересня і закінчувався 15 червня. Уроки починалися щодня о 8.30 і закінчувалися о 13.15. Тривалість уроку становила одну годину з 15-хвилинною перервою. В однокласній школі вивчалися Священна Історія Старого і Нового Заповітів, початкові молитви, пояснення хресного знамення і поклонів, коли треба схилити голову і як правильно брати благословення у священника¹⁹. Учні другої групи вивчали з поясненням Символ Віри, десять заповідей Божих, а також молитву Господню. Окрім цього, вивчалася і коротка Історія Церкви, а саме розповсюдження християнства у світі, особливо на території Русі, гоніння на перших християн. Як ми бачимо, дітям давалися елементарні поняття і основи Православного віровчення, що сприяло їхньому церковному вихованню і зміцненню у вірі. Розбирали діти на уроках і недільні Євангельські читання, а також житія святих. Навчання велося згідно з пояснювальною запискою, доданою до програми.

Викладачі навчали дітей російської мови за звуковим методом, тобто спочатку

¹⁴ Отчет по учебной и нравственной частям в Новгород-Северском духовном училище за 1878/1879 учебный год. *Черниговские Епархиальные Известия*. 1879. № 42. С. 575–584.

¹⁵ Ведомости о числе богаделен, состоящих при Черниговской епархии и лицах, помещенных в богадельни; о лицах содержащихся в монастырях для отбывания епитимии; об училищах открытых при монастырях; о сборах и пожертвованиях в церквях за 1882 год. Державний архів Чернігівської області. Ф. 679. Оп. 2. Спр. 4965. С. 43.

¹⁶ Отчет по учебной и нравственной частям в Новгород-Северском духовном училище за 1878/1879 учебный год. *Черниговские Епархиальные Известия*. 1879. № 42. С. 575–584.

¹⁷ Общие сведения о состоянии начальной образцовой школы при Черниговской Духовной Семинарии. *Прибавление к Черниговским Епархиальным Известиям*. 1888. №6. С. 167.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само. С. 168

вибиралися найлегші голосні звуки, до яких поступово додавалися кілька приголосних. Такий метод використовувався до тих пір, поки учні не вивчали всі звуки в алфавіті. Елементарні поняття давалися учням і з арифметики, де діти спочатку знайомилися з поняттям одиниці, десятки, сотні, а потім поступово починали рахувати. Відтак школа давала дітям елементарну підготовку, і згодом отримані знання давали можливість учням вступати на навчання в різні училища.

14 квітня 1888 р. відбулося засідання Чернігівської єпархіальної ради училища. На ньому під керівництвом вікарія Чернігівської єпархії єпископа Новгород-Сіверського Афанасія (Пархомовича) було заслухано доповідь спостерігачів і завідувачок церковно-парафіяльних шкіл єпархії про те, «що учні деяких шкіл заявили бажання складати іспит на знання предметів однокласної школи»²⁰. Виходячи з цього бажання, стало активно обговорюватися питання про створення випробувальних комісій для видачі вихованцям пільгових посвідчень. До складу комісій стали включатися учителі земських шкіл. При цьому спостерігачам шкіл було доручено вжити заходів стосовно безперешкодного прибуття учителів земських училищ.

У комісіях могли брати участь особи, які мали середню освіту або посвідчення, «на звання початкового учителя»²¹. Проте ті члени комісії, які запрошувалися із земських шкіл, не мали права ставити бали, оскільки вони з достовірністю не знали здібностей того або іншого учня.

Церковно-парафіяльні школи в 1887/1888 навчальному році продовжували свою скромну діяльність. Поступово вченість почала розповсюджуватися серед селян, і такі школи користувалися популярністю в населення Чернігівської губернії. Загальний рівень викладання підвищувався з кожним навчальним роком. У звіті про стан церковно-парафіяльних шкіл Чернігівської єпархії за 1887/1888 р. було вказано, що в минулому навчальному році до отримання пільгових посвідчень учнів підготували одинадцять шкіл, а в «звітному році таких шкіл виявилось двадцять вісім»²². У минулому навчальному році були видані пільгові посвідчення про закінчення однокласної церковно-парафіяльної школи 73 учням і 3 ученицям, а в поточному навчальному році свідоцтва отримали 185 учнів. Кількість учнів зросла з 3017 до 3790 осіб²³.

У церковно-парафіяльних школах викладали більшість парафіяльних священників. Але в деяких місцях, навіть якщо священник не викладав, то все одно він чітко стежив за учбовим процесом. Усього шкіл у єпархії у 1887 р. нараховувалося 140, а в 1888 – 144, з них у Чернігівському повіті – 17, Ніжинському – 10, Конотопському – 8, Кролевецькому – 2, Стародубському – 12, Новгород-Сіверському – 14, Суразькому – 9, Мглинському – 5, Козелецькому – 8, Остерському – 18, Сосницькому – 7, Городнянському – 11, Борзенському – 2, Новозибківському – 11, Глухівському – 10²⁴.

Школи поділялися на два розряди: церковно-парафіяльні та школи грамотності. В усіх школах навчалися діти обох статей. Загальна кількість учнів чоловічої статі на той момент становила 2506, а жіночої статі – 318. Як бачимо, хлопчиків вчилися більше, ніж дівчаток, і це було не дивно. В ментальності того періоду освіта для дівчаток майже не сприймалася як обов'язкова, на відміну від хлопчиків. Усі школи були однокласні, з дворічним курсом. Заняття розпочина-

²⁰ Журнал Черниговского епархиального училищного совета. *Черниговские Епархиальные Известия*. 1888. №10. С. 421

²¹ Там само. С. 424

²² Отчёт о состоянии церковно-приходских школ Черниговской епархии за 1887/1888 учебный год. *Черниговские Епархиальные Известия*. 1888. № 23. С. 756–757

²³ Там само. С. 757

²⁴ Отчёт о состоянии церковно-приходских школ Черниговской епархии за 1887/1888 учебный год. *Черниговские Епархиальные Известия*. 1888. № 23. С. 758.

лися після закінчення робіт у полі, приблизно в листопаді, і тривали до початку польових робіт навесні. Школи, як правило, розміщувались в селянських хатах. Практично кожна школа мала свою бібліотеку. Ставлення учителів до учнів було цілком гуманним²⁵.

Отже, духовна освіта на Чернігівщині в цей період перебувала на цілком задовільному рівні. У єпархії функціонували церковно-парафіяльні школи, які давали елементарну освіту сільським жителям Чернігівського регіону. Статус семінарії був досить високим і, як ми бачимо, при ній функціонувала недільна школа, а з 1885 року – і початкова зразкова школа. Проте рівень підготовки студентів духовних училищ був посереднім або навіть нижче середнього. Якщо Чернігівське училище, яке за своєю матеріально-технічною базою наближалось до семінарії, давало високий рівень освіти, то навчання в Новгород-Сіверському та Стародубському училищах було організоване набагато гірше.

References

- Lozovyi, V. M. (2012). Chernihivskiy kolehium. Chernihiv, Ukraine.
- Lytynskiy, V. (1896). Kartyni yz proshloho Chernyhovskoi dukhovnoi semynaryu. *Prybavlenye k Chernyhovskym eparkhyalnim yzvestiyem*. № 6. P. 215.
- Pozhertvovanye redaktsyy chernyhovskyykh eparkhyalnikh yzvestiy v pamiat pochvyshheho v Boze Fylareta arkhyepyskopa Chernyhovskoho. (1867). *Chernyhovskye eparkhyalnie yzvestiya*. №4. P. 82.
- Dmytrevskiy, O. (1872). Voskresnaia shkola pry Chernyhovskoi dukhovnoi semynaryu. *Prybavlenye k Chernyhovskym eparkhyalnim yzvestiyem*. №4. P. 46.
- Vipyska yz zhurnala Pedahohycheskoho Sobranyia Pravlenyia Chernyhovskoi Dukhovnoi Semynaryu 20 oktiabria 1878 hoda. (1879). *Chernyhovskye eparkhyalnie yzvestiya*. №1–2. Pp. 18–21.
- Otchet po uchebnoi y npravstvennoi chastiam v Novhorod-Severskom dukhovnom uchylyshche za 1878/1879 uchebniy hod. (1879). *Chernyhovskye eparkhyalnie yzvestiya*. №42. Pp. 575–584.
- Vedomosty o chysle bohadelen, sostoiashchyykh pry Chernyhovskoi eparkhyi y lytsakh, pomeshchennikh v bohadelny; o lytsakh soderzhashchyykh v monastiriakh dlia otbivaniya epytymy; ob uchylyshchakh otkritikh pry monastiriakh; o sborakh y pozhertvovaniyakh v tserkvakh za 1882 hod. (1882). Hosudarstvenniy arkhyv Chernyhovskoi oblasti (dalee HACHO). Chernihiv, Ukraina. F. 679. Op. 2. Delo 4965. S. 43.
- Obshchye svedeniya o sostoianny nachalno i obraztsovoi shkoli pry Chernyhovskoi Dukhovnoi Semynaryu. (1888). *Prybavlenye k Chernyhovskym eparkhyalnim yzvestiyem*. №6. Pp. 167–168.
- Zhurnal Chernyhovskoho eparkhyalnogo uchylyshchnoho soveta. (1888). *Chernyhovskye eparkhyalnie yzvestiya*. №10. Pp. 421–424.
- Otchet o sostoianny tserkovno–prykhodskyykh shkol Chernyhovskoi eparkhyi za 1887/1888 uchebniy hod. (1888). *Chernyhovskye eparkhyalnie yzvestiya*. №23. Pp. 756–759.
- Mashchenko, S. (2001). Chernihivska Dukhovna Seminariia yak kulturno–osvitniy osередok Ukrainy. *Siverianskyi litopys – Siverian Chronicle*, 5, 55.
- Tytov, F., prot., prof. (2003). Ymperatorskaia Kyevskaia dukhovnaia akademyia 1615–1915. Kyiv, Ukraine : Typohrafiya Kyevo-Pecherskoi Lavrii..
- Startseva, N. M., and Romashyna, E. Yu. (2016). Pervaia uchebnaia knyzhka Y. Y. Paulsona (1868 h.): Nahliadnoe obuchenye russkoi hramote. Yzdatelstvo «Hramota». Tambov, Russia. № 12(66). Ch. 1. Pp. 212–216.
- Polovtsev, A. A. (1904). Russkiy byohrafycheskiy slovar. Vol. 18. St. Petersburg, Russia.

²⁵ Там само. С. 759.

Герасименко Віталій Анатолійович – аспірант Київської Духовної Академії, священник Української Православної Церкви (вул. Лаврська, 15, м. Київ, 01015, Україна).

Gerasymenko Vitaliy A. – Ph.D. Student of the Kyiv Theological Academy, priest of the Ukrainian Orthodox Church (15 Lavrska Street, Kyiv, 01015, Ukraine).

E-mail: geravit93@ukr.net

SPIRITUAL EDUCATION IN CHERNIHIV REGION 1870–1882

The purpose of the study is to analyze the work of the spiritual educational institutions of the Chernihiv Diocese in 1870 - 1882. Methodologically, the work is based on the historical approach.

Scientific novelty. On the basis of materials published in the magazines «Chernihiv Diocesan News» and other sources, for the first time a comprehensive analysis of the activities and functioning of the spiritual educational institutions of the Chernihiv diocese, as well as parish schools in the general context of the development of Orthodoxy in the Left Bank of Ukraine.

Conclusions. Analyzing the work of spiritual educational institutions, we can conclude that the level of spiritual education in Chernihiv region during this period of historical time was quite satisfactory. In the 1870s and 1882s there were a seminary and three spiritual schools in the diocese. The seminary level was quite high. At the seminary was a Sunday school and, since 1885, an elementary school. At this school, seminary students participated in practical classes, giving the children basic concepts and basics of Orthodox doctrine, which promoted their church upbringing and strengthening in the faith. The level of training of spiritual school students was average or even below average. And if the Chernihiv school, which in its material and technical base was close to the seminary, gave a high level of education, then the studies in Novhorod-Siverskyi and Starodub schools were on the low level. In the diocese there were parochial schools, which were divided into two classes, church-parish schools and literacy schools. In all schools children of both sexes studied. Almost every school had its own library. The teachers' behavior with students was quite humane. School premises were usually located in peasant homes. The primary task of these schools was to provide primary education to the villagers of Chernihiv.

Key words: Seminary, Theological School, Church-parish school.

Дата подання: 2 квітня 2020 р.

Дата затвердження до друку: 10 квітня 2020 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Герасименко В. Духовна освіта на Чернігівщині 1870–1882 рр. *Сіверянський літопис*. 2020. № 2. С. 81–88. DOI: 10.5281/zenodo.3859412.

Цитування за стандартом APA

Gerasymenko, V. (2020). Dukhovna osvita na Chernihivshchyni 1870–1882 rr. [Spiritual Education in Chernihiv region 1870–1882]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 2, 81–88. DOI: 10.5281/zenodo.3859412.